

Kitap Tanıtımı / Book Review

Carlo Ginzburg, Tahta Gözler: Mesafe Üzerine Dokuz Düşünce, Çev. Aysun Şişik, İstanbul: Metis Yayınları, 2009, Isbn-13: 978-975-342-703-6

Ayşe EROL*

“Tahta gözler, bana neden kötü kötü bakıyorsunuz?

-Collodi, Pinokyo”

Satırlarına Pinokyo masalından bu cümleyle başlayan İtalyan (mikro) tarihçi Carlo Ginzburg, önsözünde dokuz denemeden ve 278 sayfadan oluşan kitabının¹ bölümlerini (hem gerçek anlamıyla hem metafor olarak kullandığı) mesafe kavramı temelinde ele almıştır. İncelediği konu ve olaylara mesafeli ve eleştirel bir gözle bakabilmesini “Katolik bir ülkede doğup büyümüş ve hiç din eğitimi almamış bir Yahudi” olmasına bağlamıştır. Bu durum denemelerine de yansımış, Yahudilik ve Hristiyanlık anlayışındaki benzerlik ve farklılıklara da bazı kısımlarda temas etmiştir. Söz konusu dokuz deneme/bölüm aşağıda kısaca özetlenmiş ve kitap genel olarak değerlendirilmiştir.

Kitabın “Yadırgatma: Edebi Bir Tekniğin Tarihöncesi” başlıklı ilk bölümünde (s.17-38) yazar, Rus eleştirmen Victor Şklovski’nin “Düzyazı Kuramı” adlı kitabında “sanatın alışkanlık yüzünden körelen algılarımızı canlandıran bir araç olduğu” düşüncesinin esası olan “alışkanlığı kırma ya da yadırgatma” kavramının sanat pratiğiyle hep yan yana mı yoksa belli bir edebi geleneğe bağlı usül mü olduğu sorusuna yanıt aramıştır. Bu kapsamda Marcus Aurelius’tan Marcel Proust’a kadar birçok yazarın eserinden alıntılarla alışkanlığı kırmanın edebi tekniklerine değindiği örnekleri milattan önce ikinci yüzyıldan yakın dönemlere kadar getirmiştir. “Edebiyat teorisyenlerinin geliştirdiği alışkanlığı kırma kavramının

* Dr., Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, erol.ayse@hbv.edu.tr, ORCID ID: 00000001-5024-7376

¹ Eserin orijinal İtalyanca adı, basım yeri ve yılı: Occhiacci di legno: nove riflessioni sulla distanza Giangiacomo Feltrinelli Editore Milano, 1998.

tarihçileri neden ilgilendirdiği” sorusuna “alışkanlığı kırmanın gerçekliği sorgusuz sualsiz kabul etme riskine karşı bir panzehir işlevi görebileceği” yanıtıyla bölüme son vermiştir.

“Mit: Mesafe ve Aldanış” başlıklı ikinci bölümde (s.39-75) Ginzburg, zamanla anlamı ve kullanım alanları değişen “mit” kelimesi özelindeki tartışmalara (Platon’un “Devlet” adlı eseri başta olmak üzere pek çok yazar ve esere atıfla) yeni bir boyut kazandırmıştır. Mit ve din ilişkisi, mitin politik kullanımı, politik gücün temel sebebi olarak din, mit aracılığıyla kurulan toplumsal denetim, iktidarın meşruiyet aracı olarak mit gibi önemli konular Eski Yunan’dan Sovyet rejimine dek geniş bir zaman ve mekân düzleminde ele almıştır. Nietzsche’nin “mitsel temel, ulusun en etkili yazılı olmayan kanunudur” cümlesiyle bu bölüm adeta özetlenmiştir.

“Temsil: Kelime, Düşünce, Nesne” başlıklı üçüncü bölüm (s.76-92), temsil kavramının çift yönüne vurgu ile başlamaktadır: “Temsil, bir yandan temsil edilen gerçekliğin yerine geçerek yokluğu hatırlatır, diğer yandan o gerçekliği görünür kılarak mevcudiyeti ima eder.” Ginzburg bu bölümde E. Kantorowicz’in İngiliz ve Fransız hükümdarlarının cenaze törenlerinde sergilenen heykelciklerin “kralın çift bedeni” olduğuna, heykelin ebedi bedeni, cesedin ölümlü bedeni temsil ettiğine dair doktrininden yola çıkarak temsil kavramını heykel ve ölüm ile ilişkilendirmiştir. Temsil bağlamında Eski Yunan ve Roma döneminde cenaze törenleri ve ayinlerde heykel kullanımını, Hristiyanlıkta simge ve imge kavramlarını, heykel imgesi ve putperestlik algısını incelemiştir.

“Ecce: Hristiyan İbadetlerindeki İmgelemin Kutsal Kitaptaki Temelleri Üzerine” başlıklı dördüncü bölümde (s.93-124) Yeni Ahit ve Hristiyan ikonografisini birleştirmeye çalıştığını ifade eden yazar, Eski Ahit’in/Tevrat’ın Yeşaya adlı kitabıyla Yeni Ahit’in İncillerinde (Matta, Luka, Yuhanna, Markos) bahsedilen ve “ecce-idou/işte-bak” sıfatıyla nitelendirilen (Hz.) İsa ile ilgili ayetleri ve tavsifleri karşılaştırmış, “işte Rabbin kulu”, “işte Tanrı’nın kuzusu” gibi ifadelerin dinsel imge örneği olarak Hristiyan ikonografisini nasıl ortaya çıkardığını izah etmiştir.

“Putlar ve Suretler: Origines’ten Bir Pasaj ve Geçirdiği Değişiklikler” adlı beşinci bölümde (s.125-138) Ginzburg, Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında imgelere karşı düşmanca tavrın zamanla yumuşamasını ele almıştır. Origines’in (Eski Ahit’in/Tevrat’ın Çıkış adlı ikinci bölümüne istinaden yazdığı) “Çıkış Üzerine Vaazlar” adlı eserindeki put ve suret kavramlarının ayrımına ilişkin değerlendirmesini Platon ve Aristoteles gibi filozofların bu konudaki bakış açıları ile karşılaştırmış ve neticede Origines’in “putlar ve suretler arasında güçlü bir yakınlık olduğu” düşüncesine katıldığını belirterek bölüme son vermiştir.

EROL, A. (2023). Carlo Ginzburg, Tahta Gözler: Mesafe Üzerine Dokuz Düşünce, Çev. Aysun Şişik, İstanbul: Metis Yayınları, 2009, Isbn-13: 978-975-342-703-6. ANKARAD, 4(8), 155-158.

“Üslup: Dâhil Etme ve Dışlama” başlıklı altıncı bölümde (s.139-168) yazar üslup kelimesini “çoğunlukla sınırlandırma, ayırma ve kesip çıkarma aracı, yani bir silah” olarak tanımlamıştır. Cicero’nun “Hitabet Üzerine” adlı eserinde yer alan “her sanatçının kendine has tarzı olduğu” fikrinden hareketle tür veya tarz kavramını bireysel üslup anlayışına benzetmiştir. Bu bağlamda muhtelif yazar ve sanatçıların üslup hakkındaki görüşlerini incelemiş, üslubun sanat tarihi ve genel anlamda tarihle bağlantısı, etnik bağ ve sanat arasındaki ilişki, üslup çeşitliliği, üslubu etkileyen unsurlar gibi konulara yer vermiştir. Avusturyalı filozof P. Feyerabend’in “Vakit Öldürmek” adlı kitabından nakledilen şu pasaj bölümün özü niteliğindedir: “İnsanların farklı meslekleri farklı görüşleri vardır. Her tarafı kapalı bir yapının dar pencerelerinden dünyaya bakan gözlemcilere benzerler. Ara sıra merkezde bir araya gelip ne gördüklerini konuşurlar... Her kişi dünyanın algıladığı kısmını renklendirdiği açık seçik görüşlere sahiptir...”

“Mesafe ve Perspektif: İki Metafor” adlı yedinci bölümde (s.169-186) yazar tarih, hafıza ve unutmaya arasındaki ilişkileri irdelemiştir. Bu kapsamda hafıza ile tarih arasındaki bağlantıyı inceleyen Yosef Yerushalmi’nin “Zakhor” kitabında bahsettiği Yahudilerin Pesah gibi ayinlerle nesilden nesile geçen ortak hafıza vasıtasıyla geçmişle ilişkilerini canlı tuttıkları bilgisine istinaden “geçmişle ilgili tarafsız bir bilgi değil bir geçmiş yaşantısı” olarak tanımladığı “tarih”i, Eski Ahit ve Yeni Ahit’teki tarih anlayışını, Augustinus, Machiavelli, Leibniz gibi düşünürlerin (duyma ve görme duyularına dayanan) mesafe ve perspektif metaforlarıyla açıklamıştır.

“Çinli Bir Mandarin Öldürmek: Mesafe Kavramının Ahlâki İçerimleri” başlıklı sekizinci bölümde (s.187-201) Ginzburg, (kronolojik, coğrafi ve duygusal) mesafe ve ahlâk arasındaki bağlantıya dair çeşitli görüşleri ele almıştır. Mesafenin duygular üzerindeki etkisine dair Aristoteles’in Retorik ve Poetika adlı eserlerinden bazı pasajlara yer verdikten sonra Diderot’nun (Chateaubriand, Rousseau ve Balzac’ın eserlerine değişerek intikal ettiği şekliyle) “Fransa’daki bir adamın, Çinli bir mandarin doğüstü yollarla (ya da sadece bir düğmeye basmak suretiyle) gizlice öldürerek Avrupa’daki servetine sahip olma hikâyesi”yle betimlediği zaman ve mekân açısından mesafenin her türlü duygu ve farkındalığı hatta suçun farkında olmayı bile bir dereceye kadar zayıflattığına dair gözlemini aktarmıştır. Bu hususta D. Hume, A. Smith ve W. Benjamin gibi yazarların çeşitli görüşlerine yer vermiş, insanın geçmiş ve gelecekle arasındaki mesafeye değinerek mesafe kavramının tarihsel boyutunu incelemiştir.

“Papa Wojtyla’nın Dil Sürçmesi” başlıklı dokuzuncu ve en kısa son bölümde (s.202-208) yazar, Papa II. Johannes Paulus’un Roma’daki

EROL, A. (2023). Carlo Ginzburg, Tahta Gözler: Mesafe Üzerine Dokuz Düşünce, Çev. Aysun Şişik, İstanbul: Metis Yayınları, 2009, Isbn-13: 978-975-342-703-6. ANKARAD, 4(8), 155-158.

sinagoga yaptığı ziyaretteki konuşmasına (ki bu konuşmada Yahudiler Hristiyanların büyük kardeşleri olarak tavsif edilmiştir) ve (Hz.) İsa'nın Hristiyan değil bir Yahudi olduğu görüşüne istinaden Hristiyan antisemitizmi meselesine değinmiştir.

Sonuç olarak, kitabına verdiği “Tahta Gözler” ismiyle de bakış açısı ve mesafe kavramlarına vurgu yapan Ginzburg, dokuz denemesinde de mesafe kavramı ile ilişkilendirdiği farklı konuları -tarih, edebiyat, felsefe, mitoloji, ilahiyat gibi çeşitli disiplinlerden faydalanarak- eskiçağlardan 90'lı yıllara, batıdan doğuya kadar geniş bir zaman ve mekân düzleminde incelemiştir. Bu bağlamda okurda “yolunu şaşırılmışlık duygusunu uyandırmayı” arzulayan Ginzburg'un amacına ulaştığı, derin incelemelerle zihnin geniş ufuklarında yolculuğa çıkardığı okuyucuyu kitabın sonunda mesafe algısı üzerine uzun uzun düşünmeye sevk ettiği söylenebilir. Kitabın birbirinden bağımsız dokuz ayrı bölümden oluşmasının konu bütünlüğünü bozması, dipnotların kitabın en sonunda yer alması ve çevirideki küçük sorunlar gibi bazı olumsuzluklar göz ardı edilirse Ginzburg'un bu çalışmasının tarih alanına önemli katkılar sunduğu ifade edilebilir.